

75. YILDA EĞİTİM TARİHİNDEN KESİTLER

M. Kemal Adatepe

Okuma-yazma[nın] iyi bir şey olabilme[si] için,
gün geçirilmeden herkese mal edilmelidir;
çünkü, belli bir çevrenin ayrıcalığı
durumuna geldi mi, en iyi olan bile,
toplumun zararına işlemeye başlar.
Melih Cevdet Anday

40 kuşağı şairlerinden Ömer Faruk Toprak'ın (1920 - 1979) tek romanı *Tuz ve Ekmek*, adını, köylü İsmail dayının «Tuz ve ekmek ile başlar hayatımız» sözlerinden (Toprak 1973: 306), konusunu ise öğretmen Sabahattin'in siyasi polisten saklanması, kaçışı izleğinde, 2. Dünya Savaşı ve sonrası yıllarında, tek partili dönemden çok partili döneme, bir başka deyişle "demokrasi"ye geçilirken, ilericiler, aydınlar, öğrenciler, ama özellikle öğretmenler üzerindeki baskılardan almakta.

Dönemin atmosferi, metin içinde toplu bir tutuklama sırasında geçen konuşmada tam olarak anlatılmakta: «'Ama benim bir suçum yok ki. Yasalara aykırı bir hareketim olmadı.' 'Olsun' dedi karşısındaki hücreden adam. 'Onların kendi özel yasalarına göre suçluyuz biz. Onların gözünde daima da suçlu kalacağız.'» (Toprak 1973: 216)

1944 yılı İstanbul silueti ile başlayan, 4 Aralık 1945 Tan Olayı ile devam eden kurgunun akışı sonucunda öğretmen Sabahattin yakalanır, Sirkeci'deki şubeye götürülür, sorgulanır. Katıksız hücreye atıldığında, kendisinden önce kalan birine ait bir bez torba çıkındaki bir kara ekmek ve bir tutam tuz ona katık olur. Üç gün boyunca her öğle ve akşam çıkındaki ekmekten bir parça koparıp, üzerine tuz ekip yer, üzerine de nöbetçiden istediği bir bardak suyu içer ve «düşüncelerine kaldığı yerden devam ed(er)». (Toprak 1973: 327)

Öğretmen Sabahattin sorgusunda direnince, yapılan eziyete karşı koyunca, binanın orta boşluğundan aşağı atılır ve tutanağın son satırına, «Tutuklu parmaklığın kenarından geçerken, kendini aşağıya atmıştır.» yazılır.

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca sürekli baskı ve saldırılarla karşılaşan öğretmenler üzerine yazılan ürünleri sıralarsak oldukça uzun bir liste olur. Bu uzun listede yer alan eserlerin yaratıcılarından oluşacak bir liste de daha kısa olmaz; Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Mehmet Başaran... içinde yaşadıkları

toplumu anlamaya ve anlatmaya çalışan, Cumhuriyet nesillerinin özgür düşünceli, aydın kuşaklar olabilmesi için, "dünyayı yeniden var etmek" için uğraşan öğretmen kökenli yazarlardan sadece ilk akla gelenler. Hepsinin ortak özelliği ise, yazdıklarının sadece bir yazın ürünü olarak kalmaması, toplumumuzun yakın tarihinin belgeleri de olmaları aynı zamanda.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında görece daha az baskıyla karşılaşan öğretmenler üzerindeki en önemli tehdit ögesi, komünist suçlamasıydı. Hasan İzzettin Dinamo, Sabahattin Ali gibi birçok öğretmen bu dönemde komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle uzun süreli hapis cezalarına çarptırıldılar. Komünizm suçlamasının amacına en çok ulaştığı, etkili olduğu nokta ise kuşkusuz ki Köy Enstitüleri'nin kapatılması ile sonuçlanan gelişmelerdi.

Feodal ilişkilerin tasfiyesi amacıyla kurulan Köy Enstitüleri'nden yetişen öğretmenlerin gerek birer öğretmen olarak toplumumuzun eğitimine, gerekse aralarından çıkan değerli yazarlarla yazın dünyamıza katkıları çok değerlidir; öğretmenlerin toplumumuza kazandırdığı en az bunlar kadar değerli bir başka kazanım ise sivil toplum örgütlenmesi anlayışıdır. Eğitimin içeriğine istenilenin ötesinde bir misyon yükleyen, bilimsel eğitimin yaşama geçirilmesi için uğraş verilen enstitülerde yetişen ilerici, demokrat ve sosyalist eğitimciler, ileriki yıllarda öğretmen örgütlerinin de kurucuları oldular. (Bayrak 1978)

Öğretmenlerin kurdukları en önemli örgüt olan *Türkiye Öğretmenler Sendikası* (TÖS), toplumsal tarihimizin de önemli bir olgusunu temsil eder. 1965 yılında doksan iki kişi ile kurulan TÖS, 1969 yılında altmış bin üyeye sahip oldu. Ancak bu hızlı örgütlenme her türlü engellemeyle de karşılaştı.

1946 yılında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nden mezun olan, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 1980 yılına kadar öğretmenlik yapan Talip Apaydın, anılarında, bir yandan kendi başına gelenler nedeniyle, diğer yandan ise meslektaşlarının uğradıkları haksızlıkları aktararak eğitim enstitüsü çıkışlı öğretmenlere uygulanan baskıları anlatır. TÖS'ü ve öğretmenlik mesleğinin saygınlığının yok edilmesini ise şöyle aktarır: «Gerçi öğretmenlik gözden düşen bir meslek olmuştu gittikçe. Bir yandan siyasal baskılar, öbür yandan maddi sıkıntılar yiyip bitiriyordu meslektaşlarımızı. Bazan TÖS Genel Merkezine giderdim, Anadolu'nun dört bir yanından gelmiş öğretmen arkadaşlar görürdüm. Tanıdık tanımadık... Kimisi çok uzak yörelerden gelmişler, yorgun argın. Yıpranmış yüzleri, bozulmuş giysileriyle herbiri bir dert küpü. Kimisi dövülmüştü, kimisi sürülmüştü. Kimisinin hakkında soruşturma açılmıştı. Nedenlerini konuşurken aklınız dururdu. Çocuğa zayıf verdin deyip dövüyorlardı, kitap okudun deyip sürüyorlardı, TÖS'e girdin deyip okul müdürlüğü alınıyordu... Tüm bu

işlemleri yürütenler de bizim kendi meslektaşlarımızdı (...) O yıllarda ve sonraki yıllarda belki dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş boyutlarda öğretmen kıyımı yapıldı Türkiye'de. Sayılamayacak kadar çok öğretmen cezalandırıldı, pek çok öğretmen sudan nedenlerle işinden mesleğinden edildi.» (Apaydın 1985: 151-153)

TÖS ve TÖS'e bağlı öğretmenler üzerindeki baskılar 60'lı yılların sonlarına doğru daha da artar. 12 Mart'a kadar yüzlerce öğretmen saldırıya uğrar, TÖS binaları yakılır. Bu saldırıların yanı sıra, Konya, Horasan, Boyabat, Eskipazar, Karaman, Adıyaman, Kayseri olayları, bu saldırılarda kullanılan yöntemler, propaganda biçimleri, olayların sistemli bir saldırı olduğunu belgeler.

Kayseri'de 1967'de meydana gelen olaylardan iki yıl sonra, 1969'da TÖS'ün yıllık toplantısı yapılırken de olaylar çıkar. Apaydın bu olayları anılarında aktarır: « (O akşam) Sohbetin koyulaştığı bir sırada uzaktan gelen iki patlama duyduk. O anda ışıklar da kesildi. Neyin nesiydi bu, kulak kabarttık, bir şey anlayamadık. (...) Ertesi gün sabah, daha toplantı salonuna gelirken bir gariplik görülüyordu. Kayseri sokaklarında halk bize yan yan bakıyordu. Aralarında fısıldaşıyorlardı. Ne oluyordu acaba? Sinema salonuna gelince duyduk olayı. Akşam iki camiye bomba atılmıştı. Kayseri halkına camileri öğretmenlerin bombaladığı haberi yayılmıştı (...) Genel Başkan konuşmasını yaparken dışardan uğultular gürültüler geliyordu. Kimi arkadaşlar pencerelere bakıp dönüyorlardı. Yüzleri endişeli idi (...) Gidip baktım, o gördüğüm kalabalığı hiç unutamam. Çoğu çocuk, genç... ellerinde taşlar sopalar, sinamaya doğru yaklaşmaya çalışıyorlar. Sakallı birtakım adamlar onları habire kışkırtıyorlar. Birkaç polis de sözüm ona durdurmak istiyor. 'Komünistler! Komünistlere ölüm, işinizi bitireceğiz!' bağrışmaları. Gittikçe yaklaşıyorlar (...) Derken pencerelerden içeriye kocaman taşlar, gazyağına batırılıp tutuşturulmuş paçavralar atılıyor (...) Kayseri olayı sonradan mahkeme konusu oldu. Enine boyuna incelendi. Meğer kimi politikacıların tertibi ile cami avlularında dinamit patlatılmış ve Kayseri halkı 'komünist öğretmenler camilerimizi bombaladı' diye kışkırtılmış.» (Apaydın 1985: 157-159) Kayseri TÖS olaylarında ne iyi ki kimse ölmemişti. Yıllar içinde benzer şekilde organize edilmiş olaylarda yüzlerce insan öldü; zincirin son halkası şimdilik Sivas 1993.

12 Mart muhtırasının hemen ardından ilan edilen sıkıyönetimle, aydınlar, sanatçılar, öğrenciler, ilericilerle birlikte TÖS'lü öğretmenler de hapisanelere doldurulur. TÖS hakkında dava açılır, yöneticileri hakkında ceza istenir. Sonuçta TÖS yöneticileri beraat eder. Ancak mahkeme devam ederken, 3 Eylül 1971'de *Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği* (TÖB-DER) kurulur, TÖS'ün malvarlığı TÖB-DER'e devredilir. 70'li yıllarda öğretmenlerin

örgütlenmesi artık TÖB-DER çatısı altında olacaktır.

1970-1980 arası Türkiye'nin sürüklendiği içsavaş, "can güvenliği" talebini bütün taleplerin önüne çıkartırken, TÖB-DER'li öğretmenler de faşistlerin hedefi olur, bir çoğu öldürülür, yaralanır.

12 Eylül'de ise TÖB-DER'in yöneticileri ve dernek çalışmalarında bulunan aktif eğitimciler tutuklanırlar, işkenceden geçirilirler, diğer toplumsal muhalefet örgütleriyle "ilişki" kurularak "gizli örgüt" üyesi suçlamasıyla yargılanırlar.

TÖB-DER davasının kesin kararı, 23.03.1989 tarihinde beraat şeklinde verilir. Öğretmenlerin 1980 sonrası ortamında örgütlenme çabaları ise 1986'da *ABECE* dergisinin çerçevesinde yeni bir ivme kazanır. Bu süreç, EĞİT-DER ve EĞİT-SEN aşamalarından sonra EĞİTİM-SEN aşamasına ulaşır.

«Her şeyden önce eğitimin temel insan hak ve özgürlüklerinden biri olarak kavranmasını istiyoruz. Yani 'eğitim hakkı' ancak parası olanların, mali olanakları yeterli olanların yararlanabileceği bir hizmet olarak görülmemelidir» (Evren-Erdem-Yıldırım 1995: 394) cümleleriyle sadece eğitime değil, dünyaya bakış açılarını da ortaya koyan EĞİTİM-SEN üyeleri ise cumhuriyetimizin 75. yılı kutlamaları çerçevesinde kendilerinden söz ettirdiler.

Cumhuriyetin 75. yılında, 24 Kasım öğretmenler gününde, bir yandan Susurluk olayına adı karışan Mehmet Ağar için «Eli kanlı katilleri adalet bakanı yapıyorlar» diyerek hakaret ettiği gerekçesiyle öğretmen İlknur Birol, sözlerindeki her bir harf için bir buçuk gün hapis yatmak üzere hapishaneye konurken, Birol'un cezalandırılması ile ilgili basın açıklaması yapmak isteyen EĞİTİM-SEN'li öğretmenler polis tarafından coplanarak dövüldüler. Yine aynı gün, Konya'da Milli Eğitim Müdürü'nün odası önünde basın açıklaması yapmak isteyen EĞİTİM-SEN şube başkanı ve öğretmenler gözaltına alındılar (*Cumhuriyet*, 25 Kasım 1998).

Ancak belirtmek gerekir ki, aynı gün düzenlenen törenlerde öğretmenler günü "başarılı" bir şekilde kutlandı. Cumhurbaşkanı, başbakan yardımcısı, Milli Eğitim Bakanı, ülkenin dört bir yerinden gelen öğrenci ve öğretmen temsilcilerini kabul ettiler, onlara söylevler verdiler; öğretmenlerin laik devletin güvencesi olduğunu belirttiler, hükümetin öğretmenlerin maddi sıkıntılarını azaltmak için yaptığı maaş zamlarını anımsattılar.

Toprak, *Tuz ve Ekmek*'te şair Sait Hüsni'ye polislerle ilgili şu sözleri söyler: «Ben şu gözleme vardım: Aydınlara, devrimci insanlara karşı düşmanlık duygusunu yayıyorlar. Özellikle yöneticiler, polislerin eğitimsiz kalmalarından da yararlanarak, onları bazı yanlış

hareketlere itmektedirler.» (Toprak 1973: 71) EĞİTİM-SEN'li öğretmenlerin yediği son dayak için de bu sözlerin üzerine eklenecek fazla bir şey yok. Zaten onların uğradıkları baskılar, aşağılanmalar, geçmişte meslektaşlarının yaşadıklarından daha fazla ağır değil. Örneğin, 12 Mart'ın hemen öncesinde, 24/25 Ocak 1971'de, Manisa'nın Kula İlçesi'nin Börtlüce Köyü öğretmeni Hüseyin Ergün, köy bütçesini onaylamayınca, komünistlikle suçlanır, yarıçıplak soyulur, önce falakaya yatırılır, sonra boynuna eşek yuları takılır, üzerine katran dökülür, köyün içinde gezdirilir ve sonunda köyden atılır. (Milliyet, 26 Ocak 1971) Bedri Koraman'ın çizgiye döktüğü bu olay için çok şey söylemek mümkün. Örneğin cehalet gibi, çıkarıcılık gibi. Bir öğretmene değil, herhangi birisine karşı yapılabilecek bu ağır aşağılama şekli, öğretmen Ergün'ün kişiliğinden soyutlarsak, aslında toplumun kendi kendini aşağılamasının ulaştığı uç noktalardan biri olarak değerlendirilmeli. Susurluk olayından sonra Birol'un sözlerinin her harfi için bir buçuk gün hapiste kalacak olması da, aynı zincirin bir başka halkasıdır.

Öğretmenine yular takma "cüretini" gösteren kaç ülke halkı var; bilemiyorum. Ancak bildiğim, tüm diğer eğitim-öğretimi gereksiz uğraş olarak gören, polisiyle askeriyle ilerici, demokrat kesimlerini, (özelde ise) öğretmenlerini baskı altında tutan, eziyet eden, işkence eden, öldüren geri kalmış toplumlarda olduğu gibi toplumumuzda da, geleceği yakından ilgilendiren eğitim-öğretim konusunda bugün karşılaştığımız manzaranın her zamankinden daha fazla düşündürücü, üzüntü verici olduğu.

Geçtiğimiz yıl yaklaşık on milyon kadar yetişkinin okuma-yazma bilmediği açıklanan ülkemizde bu sayı her yıl biraz daha çoğalmakta. İlk kez 1971 yılında 12 Mart yönetimince uygulanmak istenen, ancak 26 yıllık gecikmeyle uygulanmaya başlanabilen sekiz yıllık eğitim programının, sorunların çözümünde yeterli olmadığı gözleniyor. Bir yanda yeterli derslik bulunmayışı, ders kitaplarının yetersiz ve yanlışlarla dolu olması, bir diğer yanda yüz doksan bin olan öğretmen açığının bir türlü giderilememesi gibi kamuoyuna sıkça yansıyan önemli sorunlardan daha önemli olmak üzere, sayısal olarak yetersiz olan öğretmen kadrolarının mesleki eğitimlerinin yeterliliğinin kuşkulu olması, birçok öğretmenin öğrenciye karşı şiddet uygulamayı eğitimin bir parçası olarak görmesi, çok büyük bir kısmı ikinci bir işte çalışmak zorunda kalan öğretmenlerin kültürel etkinliklerin dışında kalmaları gibi sorunlar, eğitim sistemi ve toplumun eğitim düzeyi için yakın gelecekte iyimser düşünceler üretilmesine olanak tanımıyor.

Bu durum bilinçli bir tercihin, "özel yasalara göre suçlu sayılan" demokrat, aydın, yurtsever öğretmenlere karşı sürdürülen baskıların doğal sonucu. Bu doğal sonuç ise bir yandan bugün önlenmeye çalışılan dini içerikli eğitimin kök salmasını sağlarken, bir diğer

yandan paralı eğitimin yaygınlaşmasıyla "eşitsizliği" getirmekte. Dengeler her geçen gün, olanaksızlıklar içinde güçlkle eğitimini sürdürmeye çalışanlar ve eğitim olanaklarından yararlanamayanlar aleyhine daha fazla bozuluyor. Çağdaş toplumun dinamiklerine katılmak için gerekli kalitedeki bir eğitime ulaşabilenlerin sayısı azalıyor.

Yine de her şey tümüyle "kapkara" değil. Elbette öğretmenler de toplumu oluşturan her birey gibi baskılardan, "özel yasalara göre daima suçlu sayılmaktan" kurtulduktan, özgürce düşünen, özgürce yaşayan insan olmayı başardıktan sonra mesleklerini daha ileri düzeylere taşıyacaklar, eğitimi temel insan hak ve özgürlüklerinden birisi yapacaklar, özgürce düşünen, özgürce yaşayan kuşaklar yetiştirecekler, kültür yaşamımıza ürünleriyle yeniden katkılarda bulunacaklardır.

KAYNAKÇA

- Anday, Melih Cevdet, *Yeni Tanrılar - Yasak*, İstanbul, Adam Yayınları, 1996. 417 S. ("Yazı Üstüne", ss. 19-22).
- Apaydın, Talip, *Akan Sulara Karşı: Öğretmenlik Anıları*, Ankara: Öğretmen Yayınları, 1985. 205 S.
- Bayrak, Mehmet, *Köy Enstitülü Yazarlar, Ozanlar: İnceleme, Antoloji*, Ankara: TÖB-DER Yayınları, 1978. 630 S.
- Evren, Sami - Erdem, Siyami - Yıldırım, Cafer, *Eğitim Emekçileri Tarihi: Encümen-i Muallimin'den Eğitim Sen'e*, İstanbul: Bireşim Yayınları, 1995. 457 S.
- Koraman, Bedri "Karikatür - Köylüler Bir Öğretmenin Boynuna Eşek Yuları Takıp Sürüklediler (Basın)" *Milliyet*, (28 Ocak 1971).
- Toprak, Ömer Faruk, *Tuz ve Ekmek*, İstanbul: Sinan Yayınları, 1973. 338 S.

Adam Sanat, (1999) 158, ss. 45-50.